

onderwijs

Uit onderzoek onder Nederlandse brugklasleerlingen blijkt dat zij hun eigen toekomst zonnig inzien, maar de mondiale toekomst juist overwegend pessimistisch. Aardrijkskunde kan leerlingen helpen een toekomst te creëren waarin zij willen leven.

Nadenken over een toekomst waarin je *wilt* leven

Toekomstbeelden van jongeren

Onderwijs bereidt jongeren voor op de toekomst. Scholen richten zich op de maatschappij waarin hun leerlingen later zullen leven. De leerlingen doen kennis, inzicht en vaardigheden op waarmee ze zich straks kunnen redden in de samenleving. Het gaat dan vooral om de korte termijn.

Maar minstens zo belangrijk is het verder vooruit te kijken. Het onderwijs kan leerlingen ook voorbereiden op het creëren van een toekomst waarin zij *willen* leven: hun gewenste toekomst. Als jongeren zich bewust worden van de invloed die zij zelf hebben, wordt de gewenste toekomst het uitgangspunt voor hun gedrag in het heden.

Vooralsnog is dit vaak niet het geval. Jongeren gaan uit van de toekomst die ze *verwachten*. Die ziet er doorgaans niet hetzelfde uit als de toekomst waarop zij hopen. Wat voor onderwijs is nodig om jongeren effectief voor te bereiden op de toekomst, waarbij ze zich ook alternatieve en gewenste toekomst kunnen voorstellen?

Aardrijkskunde kan een bijdrage leveren door aandacht te besteden aan de huidige en toekomstige situatie in de wereld én de invloed die leerlingen hierop kunnen uitoefenen. Aardrijkskunde houdt zich niet alleen bezig met beschrijvende en verklarende vragen als 'waar is dat?', 'hoe is dat daar?' en 'waarom is dat daar zo?', maar richt zich ook op voorspellende en probleemoplossende vragen als 'Hoe zou het daar anders kunnen zijn?' en 'Wat kan daar?' Hiermee onderzoeken leerlingen welke toekomstscenario's er mogelijk zijn en hoe die bereikt kunnen worden.

Toekomstbeelden

De toekomstbeelden van jongeren zijn hun verwachtingen van de stand van zaken over

Aardrijkskunde kan jongeren wijzen op de invloed die ze zelf kunnen uitoefenen

een aantal jaar. Het gaat om persoonlijke, lokale, nationale en mondiale beelden. Persoonlijke toekomstbeelden hebben betrekking op de jongeren zelf. Zij gaan over de toekomst van het individu. De lokale, nationale en mondiale toekomstbeelden spelen elk op een ander schaalniveau en richten zich op de toekomst van de maatschappij.

Er zijn enkele belangrijke onderzoeken uitgevoerd naar de toekomstbeelden van jongeren. In het kader van een internationaal onderzoek (kader) heb ik een casestudie uitgevoerd naar van de toekomstbeelden van een klas vmbo-havo brugklasleerlingen in Goirle.

De leerlingen schatten hun persoonlijke toekomst overwegend positief in. Ze verwachten in 2020 een goede en/of leuke baan te hebben, en een gezin of partner. Een aantal leerlingen maakt tegen die tijd een hoop lol. Dit persoonlijke toekomstbeeld contrasteert sterk met de toekomst die zij op mondiaal niveau voorzien. Vier groepjes gaan uit van een overwegend pessimistische toekomst

beeld in het Klokhuis en het Jeugdjournaal, maar ook op zenders als *Discovery Channel*, *National Geographic* en *Animal Planet*. Op tv maken ook oorlogen, zoals in Irak en Afghanistan, diepe indruk. Vier groepjes denken dat er een Derde Wereldoorlog zal uitbreken.

Toch voorzien de brugklasleerlingen ook positieve ontwikkelingen. Nieuwe technologieën maken de wereld beter en vooral gemakkelijker. Bijvoorbeeld aanpassingen in auto's: sommige leerlingen verwachten dat die in 2020 vliegen of op stroom of zonne-energie rijden. Ook zijn er in de toekomst 3D-schermen en gaan mensen op ruimtereis. Maar ze hebben ook twijfels over de technologie. Zo zegt een leerling: 'We bedenken steeds van alles. Maar wie zegt dat de mens hier echt iets aan heeft?' Sommige technologieën worden zelfs gevaarlijk gevonden: 'Tanks en geweren, die maken echt alles kapot. En in de toekomst worden die alleen maar beter, dus nog gevaarlijker'. Ook huidige vervoersmiddelen vallen onder de categorie 'slechte technologie'. Auto's en vliegtuigen leiden bijvoorbeeld tot het ontstaan van het broeikas-effect. En dit probleem baart de kinderen nu al zorgen.

Abstract

Het valt op dat hun persoonlijke toekomstbeeld optimistisch is, terwijl ze somber gestemd zijn over de mondiale toekomst. Blijkbaar beïnvloedt de toekomst van de wereld hun individuele toekomst niet. Ook denken ze dat hun persoonlijke toekomst

in de wereld. Eén groepje noemt vooral positieve aspecten, zoals het einde van de kredietcrisis, en het uitblijven van oorlogen. Het vijfde groepje is verdeeld en heeft twee scenario's uitgewerkt: drie leerlingen gaan uit van een optimistisch en de andere twee van een pessimistisch scenario.

Leerlingen maken zich vooral zorgen over milieuproblemen en natuurrampen. Het belangrijkste vinden ze het versterkte broeikas-effect. Dit heeft namelijk zo veel gevolgen dat veel andere problemen hieruit voortvloeien, zoals het smelten van de Zuidpool, het stijgen van de zeespiegel en het verdwijnen van ijsberen. Een leerling licht toe: 'Het broeikas-effect, want dat zorgt voor al die andere shit'. Een andere leerling maakt zich minder druk: 'de Noordpool is alleen maar ijs en als dat smelt, maakt dat helemaal niets uit voor hoe hoog de zee is'. Verder noemen leerlingen de ontbossing, luchtvervuiling, overbevissing en het uitsterven van diersoorten. Het zijn problemen die ze vaak op televisie zien. Bijvoor-

weinig invloed heeft op de mondiale toekomst. Ann Nilsen, Noorse professor in de sociologie, verklaart dit door de toekomst in te delen in dromen/nachtmerries, verwachtingen/bedreigingen en plannen/risico's. Die laatste zijn het meest concreet en vinden op korte termijn plaats binnen een gedefinieerde ruimte. Je hebt kennis van de risico's die samenhangen met deze plannen. Er is een gevoel van controle en vertrouwen. Persoonlijke toekomstbeelden zijn vaak gebaseerd op plannen en door het gevoel van zekerheid zijn ze optimistischer.

Mondiale toekomstbeelden zitten in de categorie van dromen en nachtmerries. Die zijn tijd- en ruimteloos en verbonden met een verre toekomst. Die verre toekomst is zo abstract en haast onrealistisch dat deze in de beleving van jongeren bij iemand anders en op een andere plek plaatsvindt. Ze relateren die verre toekomst niet aan hun persoonlijke toekomst, die een kortere tijdsperiode heeft. Plannen maken de jongeren dus niet voor die verre mondiale toekomst. De gevolgen van de problemen en de risico's zijn onbekend. De reacties van brugklasleerlingen in de Nederlandse casestudie bevestigen Nilsens theorie. De kinderen geven aan dat ze niet genoeg weten over de belangrijkste problemen in de huidige wereld, en de gevolgen en risico's ervan. 'Wat gebeurt er nu eigenlijk? En wat heeft die ozonlaag er nou mee te maken?' vraagt een leerling zich af, waarna de klas in discussie gaat over het versterkte broeikas-effect. Eén leerling sluit de discussie af met

Young people, their views, their futures

Vanuit Australië coördineert professor Margaret Robertson nu het onderzoek *Young people, their views, their futures*.

Hierin zal zij een vergelijking maken tussen toekomstbeelden van 11- tot 15-jarigen uit diverse landen. De Universiteit Utrecht verzorgt de Nederlandse casestudie.

Hiervoor heb ik op een middelbare school in Goirle onderzoek gedaan naar de toekomstbeelden van een klas vmbo-havo brugklasleerlingen. Zes groepjes van elk vijf leerlingen maakten samen een poster. Hierop zetten zij hun toekomstbeelden

voor 2020 en lichtten deze tijdens een presentatie toe. De leerlingen gingen uit van de volgende vragen:

- Wat voor leven heb je in 2020?
- Hoe ziet de wereld er in 2020 uit?
- Wat zijn de grote uitdagingen of problemen die de mensen in 2020 hebben?
- Hoe kunnen we ons nu voorbereiden op 2020?
- Welke raad kun je geven aan docenten die jullie helpen je voor te bereiden voor deze toekomstige wereld?

de opmerking: 'We kunnen hier wel over door blijven gaan, maar we weten er eigenlijk helemaal niks van.'

Jongeren ontwikkelen zo een gevoel van ambivalentie. Zij geloven dat verandering nodig is, maar worstelen met wat zij vinden dat ze moeten, kunnen, willen en uiteindelijk werkelijk doen. Zo wil één leerling geen oorlog of armoede, en geluk voor iedereen. 'Ik hoop dat iedereen gelukkig is in de toekomst, dat is het allerbelangrijkste.' Maar hun eigen rol daarin, ook wanneer zij wat ouder zijn, schatten ze minimaal in. Zo geeft een leerling aan: 'Ik kan wel zeggen wat er moet gebeuren, maar ze doen er toch niets aan.' De brugklassers willen wel helpen de problemen op te lossen, maar dan moeten producenten betere en efficiëntere producten maken. Zo zegt een leerling: 'Als ze nou gewoon zuinigere auto's maken, dat zou veel beter zijn.' De verantwoordelijkheid voor het bereiken van een gewenste toekomst ligt dus in eerste instantie bij overheden. Zo zegt een leerling: 'Obama kan tegen andere landen zeggen wat ze moeten doen'. De leerlingen beseffen echter dat ook zij kunnen bijdragen aan de oplossing. 'De wereld, iedereen moet meehelpen'. Hier is dus sprake van een discrepantie tussen het moeten en kunnen oplossen van problemen. Enerzijds worden leerlingen moedeloos van alle problemen. Zij weten dat zij de sleutel vormen tot de oplossing, maar ze maken toch geen plannen voor verbetering. Daarvoor moeten de overheden zorgen. Anderzijds zien we dat leerlingen vaak wel betrokken zijn bij projecten gericht op een betere toekomst, bijvoorbeeld concrete acties op school.

Dimensies Rogers

De leerlingen zeggen dat ze niet genoeg weten van de huidige mondiale problemen. Toch baseren zij hun toekomstbeelden wel op die gebrekkige kennis. Het aardrijkskundeonderwijs kan hun kennisbasis aanvullen. Volgens de Amerikaanse wetenschapper

Ons aardrijkskundeonderwijs is qua inhoud en didactiek te weinig toekomstgericht

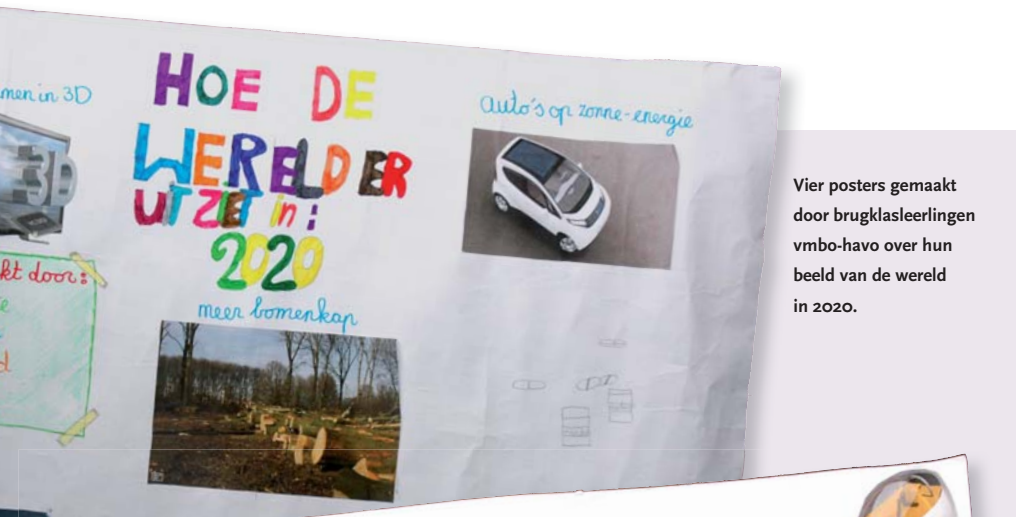

Martha Rogers is dit het eerste stadium in het proces waarin jongeren leren hoe zij hun eigen toekomst kunnen creëren. Rogers onderscheidt vijf stadia. Allereerst verwerven jongeren in de *cognitieve* dimensie kennis en inzicht over de actuele mondiale situatie, over problemen die internationaal spelen en over de verbondenheid van culturele, ecologische, politieke, technologische en economische systemen. Jongeren krijgen een beter beeld van de wereld waarin ze leven voordat zij aannames doen over mogelijke toekomst. Hierna denken jongeren in de *affectieve* dimensie na over hun eigen gevoel en dat van anderen met betrekking tot het onderwerp. Hier gaan zij in de *existentiële* dimensie dieper op in met achterliggende waarden en leefstijlen.

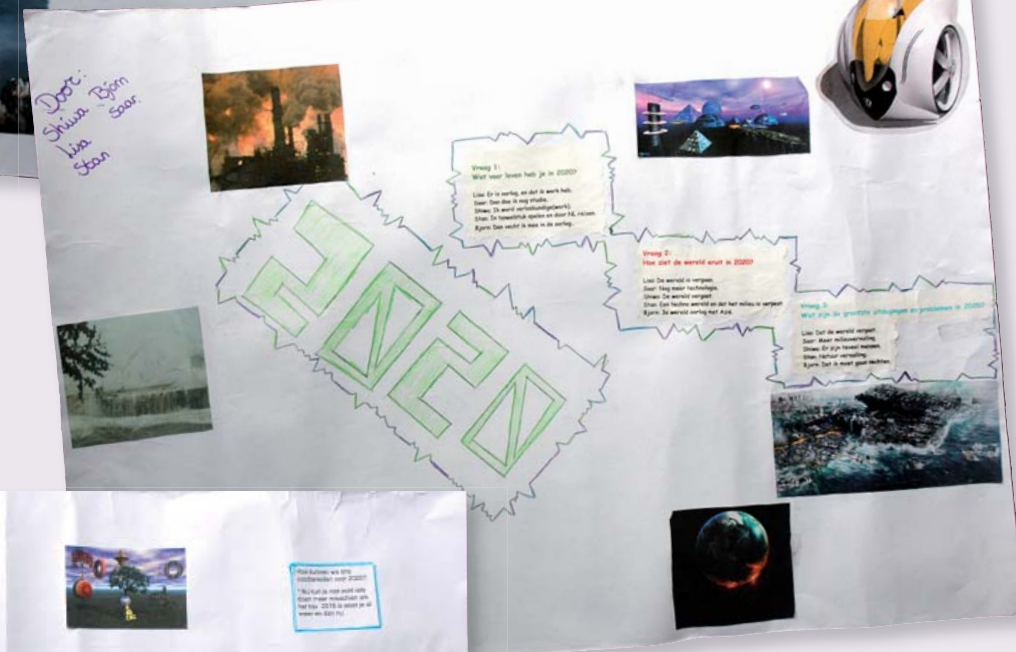
De *empowerment* dimensie vormt eigenlijk de kern bij het voorbereiden van jongeren op hun gewenste toekomst. Jongeren brengen in dit stadium de verbondenheid van verleden, heden en toekomst in kaart. Zij bereiden zich voor op toekomstige risico's en overwegen alternatieve toekomst. Dit creëert solidariteit in tijd, met toekomstige generaties. Jon-

geren houden hierbij niet vast aan bepaalde waarden, maar kijken kritisch naar waarden, doelen en visies, en creëren waar nodig nieuwe. Hierbij ontwikkelen zij een creatieve houding. Creatieve mensen zijn namelijk gewend met onzekerheden om te gaan en kunnen hier dankzij hun grote verbeeldingsvermogen op inspelen. Tevens dienen de

Vier posters gemaakt door brugklasleerlingen vmb-havo over hun beeld van de wereld in 2020.

verleden ontwikkelde. Die cognitieve kennis is een goed aanknopingspunt voor het doorlopen van de volgende stadia. Die komen echter in ons onderwijs minimaal aan bod. Zo ook bij een onderzochte aardrijkskunde-methode. Hier gaan leerlingen uit van één mogelijke toekomst: de bevolking van Nederland vergrijsd en neemt nog verder af in de toekomst. Voor hen lijkt het zo alsof er geen alternatieve toestanden mogelijk zijn. Als docent aardrijkskunde realiseer ik me na dit onderzoek hoe belangrijk het is om juist wél aandacht te besteden aan die andere mogelijkheden. Tevens ben ik me nu bewust hoezeer we bij aardrijkskunde uitgaan van problemen. We missen op deze manier de stap naar het denken in oplossingen. Als jongeren namelijk niet beseffen dat de toekomst er ook anders kan uitzien, zullen ze niet gemotiveerd zijn hun eigen gedrag te veranderen om hun gewenste toekomst te bereiken.

Ook in onze didactiek dagen we leerlingen te weinig uit om met elkaar alternatieve toestanden op een creatieve en kritische manier te verkennen. Gelukkig biedt de opkomende aandacht voor wereldburgerschap hier hoop. Olgers en Pauw definiëren dit namelijk als: 'Het kritisch en analytisch bestuderen van mondiale thema's, het hierover nadenken, zelfstandig en met anderen en het vormen van een eigen mening of verwoorden van de eigen positie ten aanzien van een thema, waarbij achterliggende waarden zijn overdacht en kunnen worden verwoord'. Dit sluit prima aan bij de vaardigheden die leerlingen nodig hebben als ze nadenken over mogelijke toestanden.

Ik hoop dat meer onderzoek ertoe leidt dat creatief en kritisch nadenken over alternatieve toestanden een structureel onderdeel van het vak aardrijkskunde wordt. Zo bereiden we leerlingen voor op het creëren van een toekomst waarin zij *willen* leven. •

Bronnen

- Botkin, J., M. Elmdjra & M. Malitza 1998. *No Limits to Learning – Bridging the Human Gap*. Pergamon Press, Oxford.
- Hicks, D. & C. Holden 2007. Remembering the Future: what do children think? *Environmental Education Research*, 13 (4): 501-521.
- Nilsen, A. 1999. Where is the Future? Time and Space as Categories in Analyses of Young People's Images of the Future. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, 12 (2): 175-195.

eigen voorspelling. Neem de groei van de wereldbevolking tot 2050. Hoe die zich in de toekomst ontwikkelt, hangt samen met factoren als de welvaart van diverse landen, het gebruik van voorbehoedsmiddelen en het sterftecijfer. Je kunt leerlingen in een grafiek laten tekenen welke toekomst zij verwachten, hopen en denken dat mogelijk is. Zo verkennen zij alternatieve toestanden. Dit gebeurt nog meer wanneer leerlingen hun grafieken onderling vergelijken. Zij zien dan andere mogelijkheden en krijgen nieuwe inzichten. Tot slot werken jongeren in de *actiedimensie* acties en plannen uit, die leiden tot een verandering van hun eigen gedrag, en uiteindelijk tot een aanpassing van de werkelijke toekomst.

Alternatieve toestanden

Ons aardrijkskundeonderwijs is zowel wat betreft inhoud als didactiek niet erg toekomstgericht. De nadruk ligt op beschrijvende en verklarende vragen als 'Waar is dat?', 'Wat is daar?', 'Hoe is dat daar?' en 'Waarom is dat daar (zo)?'. Hierbij kijken we het liefst terug in de tijd. Leerlingen leren bijvoorbeeld hoe de bevolkingsgroei van Nederland zich in het

jongeren kritisch na te denken om alternatieven te kunnen afwegen en evalueren. Belangrijk hierbij is dat leerlingen ook werkelijk hun zorgen en ideeën met elkaar delen. Zo treden zij buiten hun eigen visies en grenzen. Maar hoe breng je dit als docent in de praktijk? Dit kan met diverse opdrachten, zoals een trendanalyse, een simulatie of